
PROBLEMATIKA AFRICKÉ EKONOMICKÉ INTEGRACE

Mgr. et Mgr. Vilém Řehák

ABSTRAKT

Článek se zabývá problematikou ekonomické integrace v subsaharské Africe. Nejprve podává historický exkurz do jejího vývoje po druhé světové válce a následně se zaměřuje na hlavní problematické okruhy, které způsobují pomalý postup integraci oproti jiným světovým regionům. Za hlavní problémové body jsou pokládány existence přílišného množství různých regionálních uskupení s překrývajícími se členstvím a podobnými cíli, slabá oddanost politických elit integračním projektům, důraz na mezivládní spolupráci a slabé nadnárodní instituce, přílišná konkurenčnost afrických ekonomik, stav makroekonomických politik a infrastruktury, velký podíl neoficiálního obchodu, přetrvávající netarifní bariéry a politická nestabilita. V poslední části se pak studie zabývá možným dalším vývojem africké integrace, mimo jiné i v souvislosti s aktuálními obchodními jednáními mezi EU a africkými státy.

Klíčová slova: ekonomická integrace, subsaharská Afrika, regionalismus, Africké hospodářské společenství, africký obchod

ABSTRACT

This article deals with the questions of economic integration in sub-Saharan Africa. First section describes history of African integration since World War II, second section identifies several key problems which cause stagnation of economic integration in Africa, such as existence of many regional groupings with overlapping membership and similar agenda, weak political commitment of ruling elites, intergovernmental cooperation prevailing over supra-national cooperation, competitive economies, macroeconomic policies, informal trade, non-tariff barriers or political instability. The last section deals with future of African integration and actual trade negotiations between the European Union and African states.

Keywords: economic integration, sub-Saharan Africa, regionalism, African Economic Community, African trade

JEL KLASIFIKÁCIA: F15, F53, N77

ÚVOD

Současný vývoj světové ekonomiky charakterizují dva významné a z historického pohledu relativně nové procesy: globalizace a regionalizace. Globalizaci charakterizují aspekty jako přerůstání ekonomické aktivity přes národní hranice a pokles významu teritoriálních hranic, růst vzájemné závislosti, rozšiřování ekonomických vztahů a intenzivní internacionalizace ekonomické aktivity. Ve 20. století postupuje internacionalizace ekonomik vpřed a po krizovém meziválečném období získává nový impuls v podobě liberalizace obchodu v rámci Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT, 1947) a nověji v rámci Světové obchodní organizace (WTO, 1995). Postup jednání a liberalizace obchodu je však jen velmi pozvolný.

Reakci na pomalou liberalizaci na celosvětové úrovni je proces regionalizace (regionalismu). Regionalismus můžeme chápat jako „obchodní a hospodářskou politiku státu směřující k liberalizaci vztahů mezi dvěma či více zeměmi a přispívající k jejich těsnějším

vazbám a vzájemné integraci“.⁴²⁹ Regionalismus se v poválečném období projevuje prakticky po celém světě, africký kontinent nevyjímaje. Myšlenka na integraci se v Africe objevila již v době dekolonizace. Integrace měla být praktickým vyjádřením populární myšlenky panafricanismu, která se rozvinula v široké hnutí vyjadřující kontinentální identitu, soudržnost a boj za nezávislost a sjednocení národů Afriky. Při jednáních o založení Organizace africké jednoty (OAU) v květnu 1963 se ovšem myšlenka ekonomické integrace víceméně vytratila a s podporou Hospodářské komise pro Afriku Organizace spojených národů (UNECA) přesunula na nižší úroveň. Od 60. let začaly vznikat (sub)regionální organizace, ať již na základě existujících dlouhodobých vazeb přetrvávajících z koloniálního období, nebo nově, částečně v reakci na přijetí Akčního plánu ekonomického rozvoje Afriky (1980). Zde se poprvé explicitně hovoří o ekonomické integraci kontinentu, ke které by mělo dojít postupně integrací v rámci jednotlivých regionů. Postupující etatistické ekonomické politiky, vnitropolitické krize a mezistátní rivality však reálnou integraci nadále v podstatě znemožňovaly a o funkční ekonomické integraci Afriky tak můžeme seriózně hovořit až od 90. let. Článek po krátkém historickém expoze o vývoji integrace na africkém kontinentu rozebere hlavní problematické body africké integrace, které výrazně ztěžují její další rozvoj.

1 Vývoj ekonomické integrace v Africe

Počátky africké integrace lze datovat již do konce 19. století, kdy francouzská koloniální správa v roce 1895 zavedla společnou správu pro všechny své západoafrické kolonie (Francouzská západní Afrika, AOF). O patnáct let později provedla stejný krok také pro své kolonie ve střední Africe (Francouzská rovníková Afrika, AEF). Vedle vlastních rozpočtů pro jednotlivá teritoria byl zřízen také společný rozpočet pro každou z federací, v jejichž rámci probíhal volný obchod a byla prováděna jednotná politika týkající se mj. produkce a vývozu zemědělské produkce a rozvoje dopravní infrastruktury. V roce 1945 začaly kolonie spolupracovat také v měnové oblasti, když francouzská vláda v reakci na poválečné oslabení francouzského franku a jeho devaluaci po podepsání Breton-Woodských dohod zavedla pro kolonie vlastní měnové jednotky (v západní Africe a ve střední Africe frank CFA, v Oceánii frank CFP) s fixním kurzem k francouzskému franku.

Integrační snahy se objevují také v britské části Afriky. Na jihu Afriku vznikla v roce 1910 nejstarší doposud funkční celní unie na světě mezi Jihoafrickým svazem, Bečuánskem, Basutskem a Svazijskem.⁴³⁰ Ve východní části kontinentu od roku 1919 fungovala celní unie mezi Keňou a Ugandou, k níž se o deset let později přidala také Tanganyika.⁴³¹ Nejdále došly integrační snahy ve střední Africe, kde Severní Rhodesie, Jižní Rhodesie a Nasko⁴³² vytvořily v letech 1953-63 federaci. Také ve francouzské části se objevují pokusy o vytvoření politické federace, existence Federace Mali však měla ještě kratší trvání (1959-1960).

Všechny uvedené pokusy mají svůj základ v koloniální době a vycházely primárně ze zájmů koloniálních mocností. Otázka integrace nicméně dominovala také období pozdní dekolonizace, kdy nově vznikající státy hledaly prostředky, jak uchovat a posílit svou nově nabytou suverenitu, a současně jak se odklonit od negativně vnímaných koloniálních ekonomických vzorců. Na přelomu 50. a 60. let tak i na africký kontinent dorazila první vlna poválečného regionalismu, charakteristická vznikem multifunkčních kontinentálních organizací. V Africe tento typ organizace představovala Organizace africké jednoty (OAU), založená v květnu 1963 v Addis Abebě. Cesta ke vzniku celoafrické organizace však nebyla jednoduchá. Představy o vzniku této organizace vycházely z panafrického hnutí, které bylo přesvědčeno

⁴²⁹ Cihelková, E. (2007): Nový regionalismus: teorie a případová studie (Evropská unie), s. 3.

⁴³⁰ Bečuánsko, dnes Botswana, a Basutsko, dnes Lesotho.

⁴³¹ Tanganyika, pevninská část dnešní Tanzanie.

⁴³² Severní Rhodesie, dnes Zambie; Jižní Rhodesie, dnes Zimbabwe a Nasko, dnes Malawi.

o nutnosti spolupráce afrických států. Již krátce po osamostatnění afrických států však vyvstaly spory o to, zda spolupráce má probíhat čistě jen v ekonomické rovině, nebo také v rovině politické, a případně v jaké formě. Teprve opuštění radikální teze na vznik africké federace umožnilo sblížení obou táborů a vznik OAU. Při vzniku organizace však nakonec byla otázka ekonomické spolupráce víceméně opuštěna a Charta OAU hovoří jen velmi vágně o koordinaci a intenzifikaci spolupráce ve snaze docílit zvýšení životního standardu obyvatel Afriky (článek 2, bod 1) a o koordinaci a harmonizaci politik v ekonomické oblasti, především v oblastech dopravy a komunikací (článek 2, bod 2).

Na celokontinentální úrovni se tedy ekonomická spolupráce přesunula na jiné organizace, především Hospodářskou komisi OSN pro Afriku (UNECA), která byla založena v roce 1958 jako jedna z pěti regionálních komisí pod patronací Hospodářské a sociální rady OSN (ECOSOC) s cílem podporovat hospodářský a sociální rozvoj, mezinárodní spolupráci a regionální integraci v Africe. Role této organizace se nicméně fakticky omezila na to, že vytvářela fórum pro budování společné pozice členských států na globálních fórech a monitorovala, zda členské státy dodržují závazky, k nimž se na globální úrovni zavázaly. Později se přidala i funkce poradenství a technické pomoci při budování regionálních integračních kapacit, aniž by ovšem sama v regionální integraci hrála aktivnější roli. V roce 1964 byly pod patronací UNECA africkými státy založeny Africká rozvojová banka (AfDB) a později také Africký rozvojový fond (ADF) jako konkrétní nástroje hospodářského a sociálního rozvoje Afriky. Náplní jejich činnosti je poskytovat jak vládám, tak soukromým společnostem půjčky a technickou pomoc pro investice do rozvojových projektů v členských zemích a koordinovat rozvojové projekty v jednotlivých zemích.

Ekonomická spolupráce se tak mj. i pod vlivem počínající regionální integrace ve střední a Latinské Americe přesunula na regionální úroveň, jak ostatně předpokládala UNECA. V roce 1967 byla spolupráce ve Východní Africe formalizována vznikem Východoafrického společenství (EAC), o dva roky později byla v nových podmínkách po osamostatnění bývalých kolonií renegociována Jihoafrická celní unie (SACU), v 60. letech také vznikly celní unie v bývalých frankofonních koloniích spojených frankem CFA. Na přelomu 60. a 70. let tedy i do Afriky dorazila druhá vlna poválečného regionalismu. V podmínkách Afriky šlo především o reakci na nepříznivé ekonomické a politické prostředí mezinárodního systému. Ve většině případů však spolupráce, přestože byla zaštitěna ekonomickými motivy, měla spíše politické pozadí. Jak podotýká McCarthy, integrace v Africe může být nahlížena jako politický konstrukt držný pohromadě ekonomickým cementem.⁴³³ Za integrací stála snaha po postkoloniální konsolidaci států, zvýšení negociační síly afrických zemí či zamezení neokolonialismu vlastním ekonomickým rozvojem podpořená představami o ekonomické racionalitě integrace (zvětšení trhů povede k nárůstu obchodu, industrializaci, přílivu investic a zvýšení konkurenceschopnosti).

Na rozdíl od poválečné Evropy nebyla africká integrace vedena otázkou hledání míru a bezpečnosti, což může být jednou z příčin jejího neúspěchu. Otázky ekonomického rozvoje a národní prosperity patří do oblastí tzv. *low politics*, což zřejmě vedlo k menší ochotě vzdát se své suverenity, než by tomu bylo v případě klíčových bezpečnostních témat z oblasti *high politics*. Navíc suverenity teprve nedávno získané a o to více sřežené. Základy spolupráce vycházely z ideologie panafricanismu, ale postupem času převládl politický a ekonomický nacionalismus. Africký regionalismus však ve své první fázi neměl šanci na úspěch i z jiných důvodů. Řada států se podle sovětského vzoru vzhledla v centrálním plánování ekonomik, a i prozápadně orientované kapitalistické státy zvolily etatistické ekonomické politiky, byvše vedeny představou, že stát bude nejlépe řídit ekonomiku na cestě z chudoby a že jedině stát je kapacitně schopen zvládnout řídit velké rozvojové projekty. Ve skutečnosti to vedlo

⁴³³ McCarthy, C. (1999): *Regional Integration in SubSaharan Africa: Past, Present and Future*, s. 16.

k přizpůsobení ekonomik potřebám vládnoucích elit, korupci, nepotismu, klientelismu a rozsáhlým defraudacím. Analogicky v politické rovině téměř všechny africké státy přešly na model vlády jedné strany jako jediného nástroje k řešení potenciálních etnických svárů. Výsledkem zvoleného politického i ekonomického modelu bylo užívání státních peněz na financování špatně řízených a neefektivních státních a polostátních molochů. Téměř všechny africké státy zvolily pro svůj rozvoj strategii industrializace nahrazující dovoz (*import substituting industrialization*), která spočívala v uzavření ekonomiky za ochranou vysokých cel tak, aby se mohl začínající a doposud globálně nekonkurenceschopný průmysl rozvíjet. Ve skutečnosti tato strategie vedla k ještě větší ztrátě konkurenceschopnosti, protože uzavřené ekonomiky se odřízly od dodávek technologií, které neměly, a průmysl, který se rozvíjel jen velmi pomalu, tak nebyl schopen ani kvalitou, ani cenou konkurovat na světových trzích. Tato strategie se tak ukázala jako velmi neefektivní a spíše rozvoj brzdící. Negativní dopad pak samozřejmě měla na regionální integraci – státy se formálně snažily strategii ISI přenést z národní úrovně na regionální, odstranit bariéry ve vnitřním obchodu a rozvíjející se regionální obchod ochránit vysokými celními bariérami. Protože však příjmy z cel tvořily výraznou položku ve státních rozpočtech, tak i přes relativně nízký objem regionálního obchodu nebyly státy ochotny se těchto příjmů vzdát a liberalizaci vnitřního obchodu zbrzdily. Řada autorů věnujících se problematice africké integrace se navíc shoduje v tom, že minimálně v krátkodobém horizontu vznik celní unie mezi rozvojovými zeměmi vede spíše k odklonu obchodu, než k jeho vytváření. A protože veškerá spolupráce probíhala čistě na mezivládní úrovni, neexistovaly žádné mechanismy, které by státy donutily aktivně plnit dohodnuté závazky. V neposlední řadě pak v Africe nebyl splněn snad žádný z předpokladů pro úspěšnou integraci, obzvláště v porovnání například s Evropou – namátkou komplementarita produkce, vysoká míra regionálního obchodu, určitá úroveň ekonomického rozvoje, jasné cíle a zájmy aktérů a oddanost aktérů cílům, silní nadnárodní aktéři jako tahouni integrace (např. v privátní sféře), dostupnost finančních zdrojů, jasné mechanismy pro řešení sporů, existence regionální identity, potenciál neekonomické spolupráce, odhodlání k hlubší integraci, kooperace s občanskou společností, ochota delegovat národní pravomoci na nadnárodní úroveň.⁴³⁴

Pod tlakem ekonomických otřesů 70. let spojených především se dvěma ropnými šoky a nárůstem cen ropy na jedné straně a s poklesem cen zemědělských komodit na světových trzích na druhé straně začaly africké státy hledat cesty, jak zintenzivnit regionální spolupráci. V roce 1979 byla na summitu OAU přijata Monrovijská deklarace s požadavkem nového ekonomického řádu pro Afriku v podobě kontinentálního ekonomického společenství, k němuž se je možno dobrat jen spoléháním se na vlastní síly při ekonomickém rozvoji. Pro realizaci deklarace přijaly v roce 1980 africké státy Lagoský akční plán ekonomického rozvoje (LPA), který ovšem plně reflektoval převládající ideologii ISI a zdůrazňoval nutnost dosažení kolektivní soběstačnosti v rámci Afriky skrze integraci trhů. Afrika byla rozdělena do tří regionů a každý z nich měl projít postupným vývojem ze zóny volného obchodu přes celní unii až k hospodářské unii, které měly sloužit jako základní stavební kameny pro vznik celoafrické hospodářské unie v roce 2000. V osmé dekádě však integrace i liberalizace obchodu stagnovala a k jejímu oživení dochází až o desetiletí později. Nový entuziasmus pro regionalismus vyplýval mj. z obavy z marginalizace Afriky vedle triády ekonomických center (Evropa, USA, východní Asie) a také z pozitivního příkladu integrace v Evropě a Americe (EU, NAFTA) a současně v obavě z dopadů této integrace na Afriku.

V roce 1991 proto afričtí představitelé podepsali tzv. Abujskou dohodu (platná po ratifikaci dvěma třetinami členů OAU v květnu 1994), která měla nastartovat skomírající proces regionální integrace. Cílem dohody byla podpora ekonomického a sociálního rozvoje,

⁴³⁴ Blíže viz Mittelmann, J. (1999): Rethinking the „New Regionalism“ in the Context of Globalization, s. 31 nebo Hveem, H. (1999): Political Regionalism: Master or Servant of Economic Internationalization, s. 108.

mobilizace vnitřních zdrojů, maximální hospodářská spolupráce a koordinace a harmonizace politik v rámci regionů. Jejich počet se zvýšil na pět a na základě těchto pěti regionálních uskupení mělo dojít ke vzniku tzv. Afrického hospodářského společenství (AEC). Oproti LPA byl časový harmonogram výrazně prodloužen a byl rozdělen do šesti fází: vznik regionálních bloků ve všech regionech (1999), postupující integrace a harmonizace hospodářských politik v rámci regionů (2007), vznik zóny volného obchodu a celní unie v každém regionu (2017), vznik celokontinentální celní unie (2019), vznik afrického společného trhu (2023) a konečně vznik hospodářské a měnové unie (2028). Výsledkem AEC měla být nejen měnová unie a tedy jednotná měna („afro“) a společná centrální banka, ale také celoafriický parlament s nadnárodními pravomocemi a celoafriický soudní tribunál. Dohoda také na rozdíl od předchozí iniciativy volá po větším zapojení občanské společnosti a privátní sféry.

V 90. letech tak konečně africká integrace začíná sice pomalu, ale přeci jen postupovat vpřed. V roce 1999 (s platností od července 2002) se OAU mění v Africkou unii (AU) a přijímá Nové partnerství pro africký rozvoj (NEPAD) jako program hospodářského rozvoje Afriky, který potvrzuje plán Afrického hospodářského společenství.

2 Problémy ekonomické integrace v Africe

Komparace pěti případových studií afrických regionálních organizací ukazuje, že africká ekonomická regionální integrace trpí řadou problémů, které jsou inherentně přítomné ve všech regionech a všech organizacích.⁴³⁵ Důvodů, proč tempo integrace sice zrychlilo, nicméně ne natolik, aby se podařilo naplnit ambiciózní plány, je celá řada a můžeme je rozdělit do několika skupin.

2.1 Příliš mnoho organizací

První skupinou příčin je existence přílišného množství různých regionálních uskupení s překrývajícím se členstvím, přitom s podobnými cíli. V Africe v současné době existuje šestnáct regionálních uskupení, z nichž osm je uznáváno za pilíře AEC (Sahelsko-saharské společenství CEN-SAD, Společný trh východní a jižní Afriky COMESA, Východoafrické společenství EAC, Středoafrické hospodářské společenství ECCAS, Západoafrické hospodářské společenství ECOWAS, Mezivládní úřad pro rozvoj IGAD, Jihoafrické rozvojové společenství SADC, Maghrebský svaz UMA), čtyři existují jako podskupiny v rámci pilířů (Středoafrické hospodářské a měnové společenství, Západoafrická hospodářská a měnová unie, Západoafrická měnová zóna, Jihoafrická celní unie SACU) a čtyři existují mimo pilíře (Hospodářské společenství oblasti velkých jezer, Komise indického oceánu, Unie řeky Mano, Úřad Liptako-Gourma). Severoafrické státy jsou navíc členy Velké arabské zóny volného obchodu. Existence tolika organizací nutně vede k tomu, že státy jsou členy několika z nich. Být členem více organizací může mít ze strany států racionální důvod, tj. pojistit se pro případ, že jedno uskupení bude nefunkční, což doposud v Africe bylo spíše pravidlo než výjimka, případně hledat model integrace, který bude nejvíce vyhovovat mým zájmům a přinese největší užitek - tento postoj by se dal označit jako „počkáme a uvidíme“.⁴³⁶ Na druhé straně je takovéto uspořádání značně neefektivní a vede k plýtvání zdrojů. Nedostatečné finanční kapacity místo aby byly koncentrovány, jsou dále tříštěny, a většina organizací se tak potýká s chronicky špatnou platební morálkou svých členů. Neplacení členských příspěvků pak vede k omezení zdrojů, s nimiž organizace může disponovat, což výrazným způsobem narušuje její akceschopnost. Tříštěny jsou samozřejmě také lidské kapacity, taktéž samy o sobě nedostatečné. Pro členské státy je navíc obtížné dostát svým závazkům u všech organizací, obzvláště když jdou proti sobě. Konkrétní příklad pro ilustraci: na obchod Zambie s Indií by

⁴³⁵ Řehák, V. (2009): Nový regionalismus a subsaharská Afrika.

⁴³⁶ Aryeetey, E. – Oduro, A. (1996): Regional Integration Efforts in Africa, s. 26.

podle plánovaného společného tarifu SADC mělo být uvaleno clo 10 %, zatímco podle společného tarifu COMESA 15 %. Podobně obchod Zambie s Keňou by měl být podle tarifu SADC zatížen 5% clem, zatímco v rámci COMESA by měl být bezcelní. Závazky v rámci SADC a COMESA jsou tedy vzájemně neslučitelné.⁴³⁷ Doposud však byla patrná jen minimální snaha o harmonizaci v činnosti organizací. Podle UNECA existuje pět možných scénářů racionalizace, a to 1) ponechání statu quo s odstraněním duplicit mezi jednotlivými organizacemi, 2) existence pěti regionálních uskupení s komplexní agendou, v jejichž rámci budou existovat další dílčí uskupení zaměřená na konkrétní praktické problémy, 3) slučování organizací do pěti bloků dle Abujské dohody, 4) dělba práce a jasné stanovení agendy pro jednotlivá uskupení a 5) harmonizace politik a nástrojů v rámci celé Afriky bez ohledu na stávající uskupení.⁴³⁸ Ideální variantou by samozřejmě bylo slučování organizací, které se jeví jako politicky neprůchodné. V říjnu 2008 nicméně došlo k prvním zásadním průlomům v oblasti racionalizace, když SADC, EAC a COMESA podepsaly dohodu o vzniku Africké zóny volného obchodu (AFTZ), která by při úspěšné realizaci měla zahrnovat 26 členských států, tj. polovinu Afriky. V případě úspěšného spuštění zóny volného obchodu by se nepochybně jednalo o výrazný pozitivní impuls pro africkou integraci, v současné době je však velmi obtížné předvídat potenciál AFTZ.

Do stejné kategorie problémů spadá přílišná ambicióznost cílů, všechny organizace mají ve své agendě liberalizaci obchodu od zóny volného obchodu přes celní unii ke společnému trhu, plán zavedení společné měny a hospodářské unie, konvergenci členských ekonomik, rozvojové projekty v zemědělství, průmyslu, turismu, energetice, infrastruktuře, dopravě, telekomunikacích a dalších oblastech ad. Je přitom evidentní, že tyto cíle vysoce převyšují kapacity států i organizací. Jak podotýká Bøås, africké organizace podlely syndromu „big is beautiful“.⁴³⁹

2.2 Politická vůle

Druhým důvodem je slabá oddanost politických elit integračním projektům, která se projevuje především v oddalování ratifikace smluv a protokolů a v pomalé implementaci regionálních programů na národní úrovni. Neúspěch první etapy africké integrace přičítal Mazzeo tomu, že africké státy mají před sebou dva velké úkoly: budování státu a diverzifikaci národních ekonomik, což ve výsledku vede k tomu, že kapacity států jsou téměř plně spotřebovávány na domácí problémy.⁴⁴⁰ Po čtvrtstoletí lze konstatovat, že situace zůstává stále stejná. Africké státy nadále nelze považovat za vnitřně konsolidované a značná část energie je i nadále spotřebovávána na domácí problémy, ať již přetrvávající etnické rozdíly či guerillové útoky, nebo na sociální rozvoj. Regionální agenda tak často je v rozporu s domácí agendou, potenciální dlouhodobé zisky z integrace jsou u řady států v rozporu s pravděpodobnými krátkodobými ztrátami, které by mohly ohrozit pozici vlád. Krátkodobé politické cíle jsou nadřazeny dlouhodobým ekonomickým cílům a při střetu politických a ekonomických úvah obvykle vítězí politické.⁴⁴¹ I proto obvykle chybí detailní plán integrace krok po kroku, harmonogram se omezuje pouze na stanovení cílového roku dosažení určité fáze integrace, ale již se neřeší, jak přesně do této fáze dospět. Dalším problémem je, že integrace je v africkém podání vládním projektem bez zapojení soukromého sektoru, občanské společnosti, zájmových skupin či veřejnosti. Přitom úspěch evropské nebo asijské integrace vyvěrá právě z toho, že šlo o integraci zespoda vedenou tlakem zájmových skupin, především pak soukromého sektoru.

⁴³⁷ Oosthuizen, G. (2006): *The Southern African Development Community: The Organisation, its Policies and Prospects*, s. 274.

⁴³⁸ UNECA (2004): *Assessing Regional Integration in Africa*, s. 115 an.

⁴³⁹ Bøås, M. (2001): *Regions and Regionalisation: A Heretic's View*, s. 36.

⁴⁴⁰ Mazzeo, D. (1984): *African Regional Organizations*, s. 231.

⁴⁴¹ Asante, S. (1984): *ECOWAS, the EEC and the Lomé Convention*, s. 179.

V době etatických politik bylo zapojení soukromého sektoru do integrace minimální, ovšem ani po ekonomické liberalizaci se jeho pozice a role nijak výrazně nezvýšila. Integrace je i nadále především vládním projektem, což ztěžuje její prosazení. Africká buržoazie totiž může hodně získat ze statu quo a naopak hodně ztratit z případné radikální změny stávajícího neokoloniálního uspořádání, z něž těží právě jen skupiny elit.⁴⁴² I proto zatím stále platí, že „integrace končí u pera prezidenta podepisujícího smlouvu“.⁴⁴³ O zapojení veřejnosti nejlépe svědčí průzkum Afrobarometru provedený v sedmi afrických zemích včetně JAR, Ugandy, Ghany či Senegalu, podle něhož polovina obyvatel vůbec neví, že v jejich regionu existuje nějaká regionální organizace.⁴⁴⁴ Podobně i zapojení nevládních organizací je jen omezené, řada z nich je napojená na vlády, nezávislé nevládní organizace naopak bojují s nezájmem a odmítáním dialogu ze strany vlád.

V Africe navíc chybí lídr, který by integraci táhl vpřed – regionální velmoci na tuto roli zřejmě nestačí (viz Nigérie v rámci ECOWAS) a Jihoafrická republika zatím spíše než roli hegemonu využívá svého dominantního postavení v rámci SADC ke sledování vlastních ekonomických i politických zájmů a zatím není ochotna v rámci SADC nést finanční břímě integrace tak, jako v rámci SACU.

2.3 Struktura organizací

Třetím důvodem je samotná institucionální struktura organizací. Ve všech případech je spolupráce založena na mezivládním přístupu s důrazem na vrcholnou diplomacii summitů, t. j. zasedání hlav států či rady ministrů. Sekretariát je obvykle slabý a plní pouze administrativní funkci. Ve struktuře organizací není žádný silný autonomní nadnárodní orgán. Rozhodnutí nejvyšších orgánů nemají přímou účinnost, ale musí být aplikovaná jednotlivými státy do jejich národního práva. Většinou však neexistuje žádný sankční mechanismus, který by umožňoval vynutit aplikaci těchto rozhodnutí. Existující tribunály měly pravomoc omezenou na řešení sporů mezi státy o výklad zakládajících smluv a jejich revizí. Transformace organizací spojená s přeměnou tribunálů v soudní dvory byla spojena s očekáváním větších pravomocí, ale například u ECOWAS má soudní dvůr i patnáct let po svém založení funkci pouze jako vykladače smluv. Soudní dvůr COMESA sice jako jeden z mála má právo vymáhat po státech aplikaci závazných rozhodnutí, ale doposud této možnosti nevyužil do té míry, aby skutečně byla zajištěna implementace podepsaných protokolů a vydaných rozhodnutí. Organizace navíc nadále striktně lpí na jednohlasném rozhodování (s odkazem na to, že se jedná o tradiční „africký způsob“ rozhodování), většinové rozhodování je pouze u centrálních bank zóny franku CFA (BCEAO pro západní Afriku a BEAC pro střední Afriku). To, s jakou rychlostí a v jakém rozsahu se státy zapojují do integračního projektu, tak nadále určují národní političtí činitelé, kteří se odmítají vzdát své suverenity, resp. její části, a přenést ji na nadnárodní úroveň. Důvody jsou v zásadě dva: zaprvé fakt, že státní suverenity je v Africe nová záležitost, získaná před padesáti a méně lety. Africké státy se po vzniku OAU shodly na nutnosti udržení koloniálních hranic a budování nových států v jejich rámci, a tento závazek striktně dodržují dodnes. Jakýkoliv precedens v podobě změny hranic by totiž mohl vyvolat lavinu separatismu, která by africký kontinent fatálně destabilizovala. Z tohoto pohledu se zdá, že africké státy po padesáti letech své existence ještě nedospěly do stádia, kdy by byly připraveny (a ochotny) vzdát se své suverenity ve prospěch regionálních nadnárodních organizací. Druhým důvodem je nejasnost zisků z integrace, v jejímž důsledku se státy vcelku logicky brání přesunu kompetencí na nadnárodní úroveň a změny hlasování na většinové; hrozí totiž, že v případě pro ně nevýhodného vývoje integrace ztratí možnost integraci blokovat či jakkoliv ji ovlivňovat.

⁴⁴² Wright, S. – Okolo, J. E. (1990): West African Regional Cooperation and Development, s. 6.

⁴⁴³ Teunissen, J. J. (1996): Regionalism and the Global Economy: The Case of Africa, s. 57.

⁴⁴⁴ Benešová, J. (2008): Problémy a perspektivy africké subregionální integrace: studie odhodlání členských států COMESA a SADC k reálné integraci, s. 46.

2.4 Charakter afrických ekonomik

Čtvrtým důvodem je charakter afrických ekonomik. Proces integrace má význam pro malé ekonomiky s komplementární produkcí a obchodní provázaností, což bohužel není africký případ. Export je zde závislý na jedné či několika málo komoditách, veskrze primárních produktech. Domácí produkce tedy není komplementární, ale kompetitivní, což omezuje možnosti regionálního obchodu. Ten se v rámci celé Afriky pohybuje do 6 %, zatímco tři čtvrtiny exportu míří do EU, USA a Číny; v případě některých regionů převyšuje 10 %, v případě některých regionů však nedosahuje ani 2 %. Ve všech případech je objem vnitřního obchodu výrazně nižší, než v případě Latinské Ameriky, Asie, nemluvě již o Evropě. Integrace tedy vede povětšinou k následující situaci: dvě země dováží to samé zboží ze třetí země, dohoda o volném obchodu mezi nimi vede k odstranění bariér pro vnitřní obchod, ovšem země se stejnými vývozními artikly nemají mezi sebou s čím obchodovat; vůči vnějšku zůstane stejný tarif jako doposud a výsledkem integrace tedy je, že obě země nadále dováží to samé zboží z třetí země za stejné ceny bez ohledu na vznik zóny volného obchodu.⁴⁴⁵ V některých případech, např. v západní Africe, lze hovořit alespoň o částečné komplementaritě produkce, v těchto případech se však negativně projeví dynamické efekty integrace. Integrace v Africe má menší dopad na statické efekty (vytváření obchodu) a větší dopad na dynamické efekty (úspěch z rozsahu, specializace), což vede ke geografické koncentraci produkce. Nové podniky vznikají ve více rozvinutých částech unie, zisk z integrace bude nerovný a bude docházet k prohlubování nerovností mezi vyspělými a méně vyspělými částmi unie. V takovýchto případech je nutná existence kompenzačních mechanismů, ale jak právě příklad integrace frankofonní Afriky ukazuje, dlouhodobě se nedaří nalézt uspokojivý způsob, jak méně vyspělým státům kompenzovat případné ztráty ze vzniku celní unie. Ekonomická závislost na vyspělých ekonomikách navíc často napíná síly států jiným směrem než k regionální integraci, příkladem může být třeba Lesotho, pro nějž je z obchodního hlediska klíčový vývoz textilní produkce do USA a do Evropy, případně přerozdělování vybraných cel v rámci SACU, mnohem méně významná je již integraci v rámci SADC.

2.5 Stav afrických ekonomik

Pátým velkým problémem je stav makroekonomických politik. Po zavedení programů strukturální přeměny (SAP) v druhé polovině 80. let sice došlo k jejich zlepšení, nicméně státy i nadále praktikují odlišné makroekonomické politiky a jejich harmonizace probíhá jen pomalu. V Africe se projevuje tzv. efekt nákazy (*contagion effect*), tj. že ekonomická a politická situace v jedné zemi má své bezprostřední dopady i v sousedních zemích - typicky například Ghana a Côte d'Ivoire.⁴⁴⁶ To se týká i konkrétně makroekonomické politiky, kdy např. inflace v jedné zemi ovlivňuje inflaci v zemích okolních. Hledání makroekonomické stability afrických ekonomik proto vyžaduje reformy spíše na regionální než národní úrovni. Tím se vracíme k již zmíněnému problému programů SAP, které tyto reformy ordinovaly pro jednotlivé státy odlišně bez koordinace či dokonce harmonizace na regionální úrovni. Africké státy si nicméně tento fakt uvědomily a většina organizací již přijala konvergenční kritéria. Bohužel, členské státy doposud s jejich naplněním bojují povětšinou neúspěšně a konkrétní kritéria je v organizacích schopna plnit maximálně polovina členů.

Formální integrace navíc počítá pouze s oficiálním obchodem a nereflextuje problematiku neoficiálního příhraničního obchodu, který ovšem může tvořit velmi významnou část oficiálního obchodu – v případě obchodu mezi Keňou a Tanzanií se odhaduje na polovinu

⁴⁴⁵ Lyakurwa, W. (1999): A Regional Case Study of the SADC, s. 269.

⁴⁴⁶ Aryeetey, E. – Oduro, A. (1996): Regional Integration Efforts in Africa, s. 38.

oficiálního obchodu,⁴⁴⁷ v rámci SADC na 40-60 %, ⁴⁴⁸ v případě obchodu mezi Malawi a sousedními státy se dokonce odhaduje, že překračuje objem oficiálního obchodu.⁴⁴⁹

Řada autorů také soudí, že africké ekonomiky jsou tak malé, že i v případě vzniku regionálního trhu budou v globálním měřítku příliš malé. Jako podstatnou proto vidí nikoliv integraci trhů, která má pro Afriku jen omezený význam, ale rapidní zvýšení produktivity ekonomik, zlepšení infrastruktury, harmonizaci makroekonomických politik a akumulaci lidského a fyzického kapitálu. Oyejide shrnuje, že regionální obchod v Africe se rozvíjí nikoliv v reakci na integraci, ale v reakci na zvyšování otevřenosti afrických ekonomik, a africká integrace dává smysl právě jen jako automatický vedlejší produkt jednostranné redukce obchodních bariér s cílem zlepšit infrastrukturu a akumulovat kapitál.⁴⁵⁰ Jinými slovy, regionální integrace, jak se zatím ukázalo, zřejmě nebude mít v Africe ani efekt zvětšování trhů a tím snižování nákladů na výrobu, ani efekt nástroje strukturální transformace afrických ekonomik, ale bude fungovat hlavně jako nástroj minimalizace ztrát z fragmentace trhů a jako podmínka pro větší zapojení Afriky do světové ekonomiky s potenciálem vyššího přílivu zahraničních investic.⁴⁵¹

2.6 Stav infrastruktury

Šestým velkým problémem ztěžujícím integraci v Africe je stav infrastruktury. V prvé řadě se jedná o špatný stav dopravní infrastruktury, pouze menší část silnic je zpevněná, většinou se jedná o prašné cesty po část roku nesjízdné či obtížně sjízdné. Afrika naprosto postrádá transkontinentální dopravní cesty, a to jak silniční, tak železniční. Železniční tratě povětšinou pochází z koloniálního období a mají tedy charakter koloniální železnice, tj. od surovinových zdrojů do přístavů. Mezistátní spojnice chybí. Vzhledem k chronicky špatné ekonomické situaci států navíc investice do železnic byly omezené, a tak se řada tratí pohybuje na hranici životnosti, ba možná už dávno za ní. Podobně omezené byly i investice do přístavů, jejichž kapacita tak často neodpovídá současným nárokům. I přes některé dílčí projekty (maputský rozvojový koridor mezi JAR a Mosambikem, silnice z Botswany do Namibie či v západní Africe, přestavba dálnice z Mombasy do vnitrozemí apod.) dochází k výrazným průlomům ve stavu infrastruktury jen pomalu. Ve výsledku to znamená, že doprava kontejneru například z Mombasy do Kampaly je dvakrát dražší, než doprava téhož kontejneru z Mombasy do Londýna.⁴⁵² Afrika je navíc jen velmi málo členitý kontinent s velkým množstvím vnitrozemských států a obyvatel bydlících v těchto státech. Zboží je tak nutno převážet často na velké vzdálenosti, což vzhledem ke stavu dopravní infrastruktury znamená dodatečné náklady a tudíž zvyšování ceny produkce. Jak říká Lee, bez zboží, s nímž by bylo možno obchodovat, a bez infrastruktury, díky níž by bylo možno zboží dostat na trh, jsou na tom členské státy SADC stejně, jako byly při vzniku organizace v roce 1980 (což platí obecně pro celou Afriku).⁴⁵³

2.7 Netarifní bariéry

Sedmým velkým okruhem problémů jsou přetrvávající netarifní bariéry, mezi něž můžeme zařadit právě i výše uvedené dodatečné náklady způsobené přepravou na dlouhé

⁴⁴⁷ Masson, P. – Pattillo, C. (2005): *The Monetary Geography of Africa*, s. 135.

⁴⁴⁸ Mistry, P. (1996): *Regional Dimensions of Structural Adjustment in Southern Africa*, s. 174.

⁴⁴⁹ Lee, M. (2002): *Regionalism in Africa: A Part of Problem or a Part of Solution*, s. 20.

⁴⁵⁰ Oyejide, A. (1997): *Regional Integration and Trade Liberalization in sub-Saharan Africa*, vol. I., s. 12 a 17.

⁴⁵¹ Aryeetey, E. – Oduro, A. (1996): *Regional Integration Efforts in Africa*, s. 41.

⁴⁵² Goldstein, A. – Ndung'u, N. (2001): *Regional Integration Experience in the Eastern African Region*, s. 26.

⁴⁵³ Lee, M. (2002): *Regionalism in Africa: A Part of Problem or a Part of Solution*, s. 12.

vzdálenosti. Vybraná cla pro mnoho států představují významný příjem do jejich rozpočtů a liberalizace v rámci SAP vedla k poklesu příjmů. Státy proto nebyly příliš ochotny přistoupit k další liberalizaci v rámci regionů a přicházet o další příjmy. Není bez zajímavosti, že k největšímu nárůstu regionálního obchodu došlo ve druhé polovině 80. let, zatímco v 90. letech objem regionálního obchodu stagnuje. Důvod je jednoduchý, na vnitřní obchod měla výrazný dopad jednostranná liberalizace států v rámci SAP, nikoliv regionální programy liberalizace obchodu. A i pokud státy snížily cla, často výpadky příjmů nahrazovaly zaváděním netarifních bariér (daň z devizových výměn, dovozní licence, kvóty apod.). Přetrvávajícím problémem je nekonvertibilita měn. V některých regionech postupně dochází k odstraňování netarifních bariér, nicméně hraniční kontroly, náhodné silniční kontroly či kontroly na checkpointech spojené s placením poplatků (= povětšinou úplatků) přetrvávají po celém kontinentu.

2.8 Politická nestabilita

Posledním velkým problémem integrace je politická nestabilita. Je zřejmé, že pokrok v rozvoji integrace v Africe vyžaduje politickou kohezi a ekonomický pokrok.⁴⁵⁴ Organizace proto do své agendy zařadily bezpečnost a politická témata, i přes velké úsilí se však nezdá, že by krize ve východním Kongu, Dárfúru či Somálsku šly ke svému konci.

3 Budoucnost afrického regionalismu

Margaret Lee tvrdí, že regionalismus tak, jak je praktikován v Africe, je součástí problému, nikoliv součástí řešení.⁴⁵⁵ Africký regionalismus je zaměřen na liberalizaci obchodu mezi členy v situaci, kdy tento tvoří jen malou část afrického obchodu a s ohledem na výraznou konkurenčnost afrických ekonomik je jen velmi omezený prostor pro změnu tohoto stavu. To vše navíc v situaci, kdy cla tvoří pro řadu zemí významnou část jejich příjmů, což úměrně tomu snižuje ochotu zemí ratifikovat a především pak implementovat regionální dohody a protokoly, pokud nevzniknou dostatečné kompenzační mechanismy. A protože africká integrace je striktně mezivládní s absencí silných nadnárodních institucí, neexistují ani žádné funkční sankční mechanismy. Integrace tak závisí na vůli jednotlivých členských států, což ve výsledku vede k neustálému posouvání termínů a spíše stagnaci integrace. Není proto nijak přehnané tvrdit, že africké regionální organizace jsou odtrženy od africké reality⁴⁵⁶ a že africká integrace je integrací pouze deklarativní jako symbolické gesto bez reálného obsahu.⁴⁵⁷

Aryeetey a Oduro předpokládali v roce 1996 čtyři možné scénáře vývoje africké integrace.⁴⁵⁸ První cestu představuje pokračování v dosavadním modelu spolupráce s posílením institucionální struktury a s větším důrazem na infrastrukturní projekty. Silné regionální instituce však vyžadují vůli států vzdát se alespoň části suverenity a také lidské a finanční kapacity. Vznik Africké unie by sice odpovídal tomuto scénáři, nicméně regionální organizace zatím ani neposilují svou institucionální strukturu, ani nezměnily ve své agendě důraz na tržní integraci. Pokračování dosavadního modelu tak i nadále povede spíše ke zpomalování, než urychlení integrace. Druhou cestu představuje variabilní geometrie. Ta se již v Africe projevila např. v SADC nebo COMESA, kde zóny volného obchodu byly spuštěny pouze pro část členských států. Je ovšem otázkou, jestli spuštění zóny volného obchodu pouze pro část členů není vlastně popřením celé agendy organizace, která klade důraz na usnadnění obchodu mezi všemi členy, zatímco takto jsou někteří členové vyloučeni. Vícerychlostní integraci představuje také subregionální integrace v západní a střední Africe, i když v tomto případě je úroveň

⁴⁵⁴ Fawcett, L. (1995): *Regionalism in Historical Perspective*, s. 35.

⁴⁵⁵ Lee, M. (2002): *Regionalism in Africa: A Part of Problem or a Part of Solution*, s. 2.

⁴⁵⁶ Boås, M. (2001): *Regions and Regionalisation: A Heretic's View*, s. 35.

⁴⁵⁷ Jelínek, P. (2003): *Africká unie – integrace reálná nebo deklarativní?*, s. 61.

⁴⁵⁸ Aryeetey, E. – Oduro, A. (1996): *Regional Integration Efforts in Africa*, s. 42.

integrace v obou organizacích natolik odlišná, že efektivní integraci na úrovni většího celku spíše brání, než ji podporuje. Názorně se to ukazuje na příkladu jednání o západoafrické měně: místo, aby byl frank CFA jako potenciální měna pro celý region rozšiřován do dalších zemí v závislosti na jejich schopnosti plnit podmínky a konvergenční kritéria měnové unie, dojde k administrativnímu vzniku nové měnové jednotky mezi zeměmi mimo zónu CFA a následně opět administrativně ke sloučení obou měn. Zatímco v prvním případě existuje reálný předpoklad rozšíření franku CFA do Guineje, potenciálně do Ghany a v případě úspěšné poválečné rekonstrukce v delším časovém horizontu dokonce i do Sierra Leone a Libérie (t. j. mimo by zůstala pravděpodobně jen Nigérie), ve druhém případě s největší pravděpodobností ke vzniku druhé měny nedojde, natož pak k jejich sloučení do jedné měny. Všechny země mimo zónu franku CFA si tak nadále budou držet své navzájem nekonvertibilní měny.

Třetím možným scénářem je užší spolupráce s EU, nejlépe v podobě zóny volného obchodu. I tento scénář již začal být následně realizován na základě dohody z Cotonou. Jednání EU s Afrikou o dohodách o ekonomickém partnerství (EPA) probíhají od roku 2002 a jsou vedena ve čtyřech regionálních celcích: střed, západ, východ/jih, jih. Již na první pohled je tedy zřejmé, že jednání v rámci EPA nekopírují strukturu regionálních organizací. Dopad tohoto uspořádání je nejistý, v případě radikálního opuštění stávajícího tržně integračního modelu by byl spíše pozitivní, tj. každý stát by byl součástí právě jen a pouze jednoho jasně definovaného regionu, v jehož rámci by byla vyjednána dohoda s EU. Tato varianta, která by usnadnila vznik AEC, je však krajně nepravděpodobná, a tak spíše bude platit druhá varianta, že jednání o EPA africkou integraci neposílí, ale ohroží.⁴⁵⁹ Dohody s EU by Africe přinesly řadu výhod, kromě zajištění přístupu na evropský trh (který už je nyní) by vedly ke zvýšení kredibility Afriky, technické pomoci a přístupu k moderním technologiím, přílivu investic. Asi největším plusem by byla hrozba sankce v případě neplnění podmínek, tj. ztráta přístupu na evropský trh.⁴⁶⁰ Protože pro Afriku je EU významný obchodní partner, byla by tato hrozba účinnější, než stávající slabé sankční mechanismy. Na druhou stranu, pro EU Afrika nepředstavuje významného obchodního partnera, proto by nové uspořádání mělo dopady hlavně pro africké státy. Zóna volného obchodu s Afrikou povede u řady zemí ke ztrátě příjmů, takže dohoda vyžaduje nějaký kompenzační mechanismus; ten ovšem může představovat evropská rozvojová pomoc, která z Evropy do Afriky tak jako tak jde, jen by musela být adresnější a efektivnější. V neposlední řadě by tento scénář narušil koncept soběstačnosti Afriky, který je vytrvale a opakovaně zdůrazňován již od počátku 60. let. Meyn nicméně upozorňuje na to, že jednání o EPA by byla logičtější až po vzniku celních unií v jednotlivých regionech, kdy státy budou mít vůči EU společný vnější tarif.⁴⁶¹ Jednání v situaci, kdy státy mají vůči EU odlišné tarify, jsou složitá a absence společných vyjednávacích mechanismů vede k tomu, že dohody jsou výhodné hlavně pro Evropu, méně již pak pro Afriku. Naprostým předpokladem pro úspěch tohoto scénáře by však bylo, že EU uzavře pouze čtyři dohody se čtyřmi regiony a žádné další dohody. To však již bylo porušeno podepsáním separátních dohod EU s JAR a Côte d'Ivoire⁴⁶².

⁴⁵⁹ Dobošová, V. – Lukáš, I. (2008): Dohody o hospodářském partnerství Evropské unie. Cesta k úpadku Afriky, Karibiku a Tichomoria?, s. 102.

⁴⁶⁰ Oyejide, A. (2000): Policies for Regional Integration in Africa, s. 24.

⁴⁶¹ Meyn, M. (2004): Are Economic Partnership Agreements likely to Promote or Constrain Regional Integration in Southern Africa?, s. 16.

⁴⁶² Jednání o EPA byla zahájena v roce 2002 s cílem uzavřít je do konce roku 2007, což byl mezní termín pro platnost obchodních dohod nekompatibilních s pravidly WTO. Během jednání však začalo být zřejmé, že termín nebude možno dodržet, a tak EU začala se zeměmi ACP vyjednávat o uzavření dočasných EPA tak, aby i po 1. lednu 2008 byl těmto zemím umožněn preferenční přístup na evropské trhy s tím, že konečné EPA budou uzavřeny během dalších tří let. Dočasné EPA však oproti předpokladům začaly být vyjednávány separátně, nikoliv regionálně, což mohlo následně vést k tomu, že i konečné EPA jsou v některých případech

Dohoda s JAR a potenciální dohoda se zeměmi Jihoafrického rozvojového společenství fakticky vedou ke zpochybnění celé Jihoafrické celní unie, protože její menší státy musí čelit přílivu evropské produkce na své trhy přes JAR, aniž by recipročně získaly jakoukoliv výhodu pro svoji produkci. Současná jednání tedy zatím vyvolávají hluboké spory mezi jednotlivými státy v regionu. Výsledkem EPA může tedy být to, že v rámci regionu jižní Afriky budou existovat tři různé obchodní politiky vůči Evropské unii jako hlavnímu obchodnímu partneru: separátní obchodní dohoda mezi EU a JAR, jihoafrická EPA a východoafriická EPA. Podstatou integrace a celní unie by přitom měla být právě jednotná obchodní politika vůči nečlenským zemím.

Posledním čtvrtým scénářem je opuštění tržní integrace a přesměrování zájmu na jednotlivé rozvojové projekty. Výhodou tohoto přístupu je, že se jedná o *win-win* projekty, tj. rozvoj infrastruktury má potenciál přinést pozitivní efekt pro všechny zúčastněné státy. Nejsou tedy potřeba žádné redistribuční nebo kompenzační mechanismy ani se nemusí státy vzdávat své suverenity, přitom tyto projekty mají potenciál být základem pro vznik regionální identity a také rozvoj obchodu. Dobrým příkladem tohoto typu projektu je Maputský rozvojový koridor, který také ukazuje, že podobné projekty mohou vést k většímu zapojení soukromého sektoru. Tento scénář by pravděpodobně byl pro Afriku nejvhodnější, tj. omezené přeshraniční a regionální rozvojové projekty, které mohou vést k postupnému přirozenému nárůstu obchodu uvnitř Afriky v důsledku rozvoje infrastruktury a snižování nákladů. Ideálním doplňkem těchto projektů by byla harmonizace obchodního práva a tím vytvoření předvídatelného investičního prostředí. To by mohlo přinést příliv investic a akumulaci lidského i fyzického kapitálu. Vhodnou by pro Afriku byla také makroekonomická konvergence a tedy stabilizace národních ekonomik, která by ani nemusela probíhat „organizovaně“ v rámci jednotlivých organizací, ale individuálně v závislosti na potřebě toho kterého státu vytvořit podmínky příznivé pro zahraniční investice. Konvergence by tak mohla mít podobu neformálního doporučení Africké unie, případně být i formálně monitorována například skrze Africký hodnotící mechanismus iniciativy NEPAD. V neposlední řadě by pak tato forma spolupráce mohla být doplněna principy otevřeného liberalismu, tj. jednostranné liberalizace obchodu (plné nebo částečné) v závislosti na ekonomických a spíše fiskálních podmínkách toho kterého státu. Lze se však oprávněně domnívat, že k takto radikálně změně paradigmatu africké integrace nedojde a africká integrace bude nadále postupovat ve stejných kolejích, v jakých jede doposud.

V této souvislosti je třeba zmínit ještě jeden okruh problémů, a to je potenciální hegemonie některých států, resp. přesněji Jihoafrické republiky. Řada autorů se shoduje v tom, že jakékoliv africké uskupení bude i v případě úspěšné integrace příliš ekonomicky malé na to, aby mohlo realizovat úspory z rozsahu, pokud nebude obsahovat Jihoafrickou republiku. Je ovšem otázkou, zdali JAR bude ochotna a schopna plnit roli hegemonu tak, jako například Německo a Francie v poválečné Evropě. Realita posledních dvou dekad totiž ukazuje spíše na to, že JAR nebude hrát roli hegemonu, který bude ochoten v zájmu regionální integrace obětovat své parciální zájmy, a naopak bude využívat integraci k tomu, aby tyto své parciální zájmy v maximální možné míře naplnila. I proto v nedávné době JAR podporovala vznik mozambických hliníkáren MOZAL (levnější půda, levnější pracovní síla, snadný export produkce do JAR, potenciál vzniku pracovních míst a tím omezení migrace z Mozambiku do

vyjednávány separátně, nejen v případě Côte d'Ivoire, ale i v případě Kamerunu či Ghany. V roce 2009 byly rozhovory víceméně zastaveny kvůli hlubokým rozporům nad některými spornými body (například klauzule o zákazu zavádění nových tarifů, povinnost poskytnout na základě doložky nejvyšších výhod EU výhody poskytnuté případně jiným státům v rámci dalších obchodních dohod, nutnost oboustranného souhlasu pro zavedení celní ochrany nově rozvíjených odvětví, zákaz vývozních daní ad.). Africké státy argumentují tím, že dočasné EPA byly vyjednány pod časovým tlakem a hrozbou ztráty evropských trhů, ale že jsou pro Afriku nevýhodné, a musí být proto před definitivním podpisem změněny.

JAR), ale naopak rozbila rozvíjející se automobilový průmysl v Botswaně (hrozba pro automobilový průmysl v JAR, není zde strategická hrozba ilegální migrace). Obecně tedy v rámci regionálních iniciativ v Jižní Africe sleduje JAR logiku vzniku systému osy a paprsků (*hub and spokes*) kolem sebe sama. Pokud tedy JAR nese finanční břemeno spolupráce v rámci SACU, nelze totéž očekávat v rámci mnohem většího SADC, nemluvě již o africké integraci jako celku.

ZÁVĚR

Studie se zabývá objasněním příčin a faktorů, které ovlivňují rozsah, hloubku a tempo africké integrace, ať již pozitivně, nebo negativně. Mezi hlavní obecné rysy africké integrace platné víceméně pro všechny organizace patří existence přílišného množství různých regionálních uskupení s překrývajícím se členstvím a podobnými cíli, přílišná ambicióznost a rozsáhlost cílů, slabá oddanost politických elit integračním projektům a tudíž pomalá implementace regionálních programů na národní úrovni, důraz na mezivládní spolupráci a slabé nadnárodní instituce, přílišná konkurenčnost afrických ekonomik a výrazný potenciál geografické koncentrace produkce vyžadující dostatečné kompenzační mechanismy, stav makroekonomických politik, velký podíl neoficiálního obchodu, špatný stav infrastruktury, přetrvávající netarifní bariéry, politická nestabilita. Obecně tedy lze říci, že africká integrace je politickou reakcí na vznik jiné integrace, především evropské, ale také například americké, a snahou napodobit ji v afrických podmínkách – tyto podmínky jsou ovšem natolik odlišné, že napodobení integrace prakticky selhává.

Závěrem tedy můžeme shrnout zjištěné poznatky tak, že ekonomická integrace v Africe postupuje vpřed jen velmi pomalu, a to především z důvodu velmi neefektivního uspořádání. Stejně jako celý svět je i Afrika dynamicky se vyvíjejícím kontinentem, který neustále prochází hlubokými změnami. To se týká samozřejmě také afrického regionalismu, který se každým dnem vyvíjí, viz nedávné spuštění celní unie COMESA nebo dohoda o vzniku Africké zóny volného obchodu. Právě tento pokus o koordinaci agendy tří regionálních organizací může znamenat v africkém regionalismu významný krok vpřed a přinést tolik potřebnou alespoň částečnou racionalizaci regionálních organizací. Podobně pokračující jednání afrických států s EU mohou vést k větší odpovědnosti afrických států. Oba kroky jsou zřejmě nezbytným předpokladem pro urychlení, rozšíření a především prohloubení integrace. V opačném případě totiž hrozí, že vývoj africké integrace v následujících dekádách bude stejně omezený, jako byl v uplynulých padesáti letech...

POUŽITÁ LITERATURA:

1. ARYEETEY, E. – ODURO, A. (1996): Regional Integration Efforts in Africa: An Overview. In: TEUNISSEN, J. J. (ed.): *Regionalism and the Global Economy: The Case of Africa*. The Hague: FONDAD, 1996. S. 11-49. ISBN 90-74208-10-X.
2. ASANTE, S. K. B. (1984): ECOWAS, the EEC and the Lomé Convention. In: MAZZEO, D. (ed.): *African Regional Organizations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. S. 171-195. ISBN 978-05-2126-246-0.
3. BENEŠOVÁ, J. (2008): *Problémy a perspektivy africké subregionální integrace: studie odhodláni členských států COMESA a SADC k reálné integraci*. Bakalářská práce, Masarykova univerzita Brno, Fakulta sociálních studií, Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií, 2008.
4. BØÅS, M. (2001): Regions and Regionalisation: A Heretic's View. In: *Regionalism and Regional Integration in Africa. A Debate of Current Aspects and Issues*. Discussion Paper 11. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, 2001. S. 27-39. ISBN 91-7106-484-2.
5. CIHELKOVÁ, E. (2007): *Nový regionalismus: teorie a případová studie (Evropská unie)*. Praha: C. H. Beck, 2007. 361 s. ISBN 978-80-7179-808-8.

6. DOBOŠOVÁ, V. – LUKÁŠ, I. (2008): Dohody o hospodárskom partnerstve Európskej únie. Cesta k úpadku Afriky, Karibiku a Tichomoriam? In: *Mezinárodní vztahy*, 2008, roč. 43, č. 1, s. 95-113.
7. FAWCETT, L. (1995): Regionalism in Historical Perspective. In: FAWCETT, L. – HURRELL, A. (eds.): *Regionalism in World Politics*. New York: Oxford University Press, 1995. S. 9-37. ISBN 978-01-9828-067-5.
8. GOLDSTEIN, A. – NDUNG'U, N. (2001): *Regional Integration Experience in the Eastern African Region*. [Online.] OECD Development Centre Working paper No. 171, 2001. [Citované 12. 6. 2012.] Dostupné na internetu: <<http://www.oecd.org/dataoecd/18/17/1921635.pdf>>.
9. HVEEM, H. (1999): Political Regionalism: Master or Servant of Economic Internationalization. In: HETTNE, B. – INOTAI, A. – SUNKEL, O. (eds.): *Globalism and the New Regionalism*. London: Macmillan, 1999. S. 85-115. ISBN 978-03-1221-563-7.
10. HVEEM, H. (2003): The Regional Project in Global Governance. In: SÖDERBAUM, F. – SHAW, T. (eds.): *Theories of New Regionalism: A Palgrave reader*. Houndmills: Palgrave, 2003. S. 82-91. ISBN 978-14-0390-197-2.
11. JELÍNEK, P. (2003): Africká unie – integrace reálná nebo deklarativní? In: *Mezinárodní vztahy*, 2003, roč. 38, č. 1, s. 52-67.
12. LEE, M. (2002): Regionalism in Africa: A Part of Problem or a Part of Solution. [Online.] In: *Polis – Cameroonian Political Science Review*, 2002, roč. 10, č. 1. [Citované 12. 6. 2012.] Dostupné na internetu: <<http://www.polis.sciencespobordeaux.fr/vol10ns/lee.pdf>>.
13. LYAKURWA, W. (1999): A Regional Case Study of the SADC. In: OYEJIDE, A. – ELBADAWI, I. – YEO, S. (eds.): *Regional Integration and Trade Liberalization in Sub-Saharan Africa. Vol. III. Regional Case Studies*. Basingstoke: Macmillan, 1999. S. 250-280. ISBN 978-03-1221-771-6.
14. MASSON, P. – PATTILLO, C. (2005): *The Monetary Geography of Africa*. Washington: Brookings Institution Press, 2005. 217 s. ISBN 978-08-1575-500-5.
15. MAZZEO, D. (1984): *African Regional Organizations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984. 288 s. ISBN 978-05-2126-246-0.
16. McCARTHY, C. (1999): Regional Integration in Sub-Saharan Africa: Past, Present and Future. In: OYEJIDE, A. – NDULU, B. – GREENWAY, D. (eds.): *Regional Integration and Trade Liberalization in Sub-Saharan Africa. Vol. IV. Synthesis and Review*. Basingstoke: Macmillan, 1999. S. 12-49. ISBN 978-03-1221-772-3.
17. MEYN, M. (2004): *Are Economic Partnership Agreements likely to Promote or Constrain Regional Integration in Southern Africa?* [Online.] NEPRU Working Paper No. 96. Windhoek: Namibian Economic Policy Research Unit, 2004. 32 s. ISSN 1026-9258. [Citované 12. 6. 2012.] Dostupné na internetu: <http://www.nepru.org.na/index.php?id=140&no_cache=1&file=137&uid=205>.
18. MISTRY, P. (1996): Regional Dimensions of Structural Adjustment in Southern Africa. In: TEUNISSEN, J. J. (ed.): *Regionalism and the Global Economy: The Case of Africa*. The Hague: FONDAD, 1996. S. 165-291. ISBN 90-74208-10-X.
19. MITTELMANN, J. (1999): Rethinking the „New Regionalism“ in the Context of Globalization. In: HETTNE, B. – INOTAI, A. – SUNKEL, O. (eds.): *Globalism and the New Regionalism*. London: Macmillan, 1999. S. 25-53. ISBN 978-03-1221-563-7.
20. OOSTHUIZEN, G. (2006): *The Southern African Development Community: The Organisation, its Policies and Prospects*. Midrand: Institute for Global Dialogue, 2006. 402 s. ISBN 978-19-1969-790-1.
21. OYEJIDE, A. (1997): *Regional Integration and Trade Liberalization in sub-Saharan Africa, vol. I*. Basingstoke: Macmillan, 1997. 490 s. ISBN 978-03-1217-321-0.

22. OYEJIDE, A. (2000): *Policies for Regional Integration in Africa*. [Online.] African Development Bank Economic Research Papers No. 62. Abidjan: AFDB, 2000. 34 s. [Citované 12. 6. 2012.] Dostupné na internetu: <<http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/00157658-EN-ERP-62.PDF>>.
23. ŘEHÁK, V. (2009): *Nový regionalismus a subsaharská Afrika*. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra mezinárodních vztahů, 2009.
24. TEUNISSEN, J. J. (1996): *Regionalism and the Global Economy: The Case of Africa*. The Hague: FONDAD, 1996. 312 s. ISBN 90-74208-10-X.
25. UNECA (2004): *Assessing Regional Integration in Africa*. Addis Abeba: UNECA, 2004. 292 s. ISBN 978-92-1125-090-9.
26. WRIGHT, S. – OKOLO, J. E. (1990): *West African Regional Cooperation and Development*. Boulder: Westview Press, 1990. 306 s. ISBN 978-08-1337-354-6.

KONTAKT

Mgr. et Mgr. Vilém Řehák
Centrum pro regionální rozvoj ČR
Vinohradská 46
120 00 Praha 2
E-mail: vilem.rehak@seznam.cz